

Den politiska diskursens inverkan på (o)säkerhet och identitet

En diskussion om säkerhetisering och desäkerhetisering med
rasfrågan i Sydafrika som fallstudie

Tua Sandman
Johannes Eriksson

Abstract

Med Köpenhamnsskolans *säkerhetiseringprocess* som analysverktyg kan man tolka institutionaliserandet av apartheidpolicyn som en följd av att rasfrågan i Sydafrika under tiden efter andra världskriget säkerhetiserades. Den vita identiteten formades, med ett postmodernistiskt perspektiv, i och med denna process. Den samtida politiska diskursens konstruerade föreställningar om ”vi” och ”dem” blev en förutsättning för samhällets uppfattning om apartheidsystemets legitimitet. I och med apartheidregimens fall reverserades emellertid rasfrågan i säkerhetiseringsprocessen och introduceras åter som politisk fråga. Rasfrågans desäkerhetisering och förändringen av den politiska diskursen, vill vi påstå, öppnade upp för kompromissmöjligheter mellan NP och ANC och lade grunden för en fredlig lösning på konflikten. Det var förmodligen också en förutsättning för den försoningsprocess som Mandela drev. Utifrån Köpenhamnsskolans tre komponenter för en framgångsrik säkerhetisering har vi analyserat händelseförloppet under apartheidsystemets uppgång och fall och identifierat särdrag i den politiska diskursens förändring.

Nyckelord: säkerhetisering, desäkerhetisering, osäkerhet, identitet, apartheid

Innehållsförteckning

1	Inledning	1
1.1	Syfte/Frågeställning.....	1
1.2	Teori och metod.....	1
1.2.1	Avgränsningar	2
2	Teoretisk grund	3
2.1	Säkerhetsisering	3
2.1.1	Desäkerhetsisering	4
2.2	Postmodernt säkerhetsteoretiskt perspektiv.....	5
2.2.1	Identitet och (o)säkerhet	6
2.2.2	Dekonstruktion av identitet	7
3	Rasfrågan i Sydafrika.....	8
3.1	Säkerhetsisering av rasfrågan.....	8
3.1.1	Historik	8
3.1.2	Analys	10
3.2	Desäkerhetsisering av rasfrågan.....	11
4	Desäkerhetsiseringens konfliktlösande kvalitet.....	13
5	Referenser	15

1 Inledning

1.1 Syfte/Frågeställning

Osäkerhet och identitet kan, med ett postmodernistiskt perspektiv, ses som två ömsesidigt konstruerande processer. Förutsättningen för en definition av ”det egna” är en föreställning om ”det andra”. Säkerhetisering, av Köpenhamnsskolan formulerat som en process, bygger just på framväxten av en politisk diskurs knuten till rädsla och överlevnad, rädsla för det som av makthavare framställs kan äventyra den egna gruppens existens. Hotbilden som formuleras legitimerar alljämt vidtagandet av krisåtgärder med det bakomliggande syftet att tilldela en fråga högre politisk prioritet.

Genom att sociala motsättningar säkerhetiseras, till följd av att en diskurs om existentiella hot och överlevnad skapas, cementeras vissa föreställningar om identitet som gör att konflikter ter sig olösliga. Om överlevnad kan man inte kompromissa, och sociala frågor måste därför desäkerhetiseras för att kompromissmöjligheter skall skapas och för att en lösning av konflikten skall te sig möjlig.

Den politiska diskursens omvandling i Sydafrika under apartheidregimens sista år kan ses som ett exempel på hur desäkerhetisering av, i detta fall, rasfrågan, skapade incitament för en lösning av konflikten mellan den vita och den diskriminerade befolkningen. I syfte att förstå dekonstruerandet av identiteter knutna till hotbilder eftersträvar vi att, med Sydafrika som fallstudie, besvara följande frågeställning:

- **Hur kan desäkerhetisering verka konfliktlösande?**

För att kunna besvara vår frågeställning behöver vi inledningsvis reda ut och få svar på följande: Hur ser säkerhetsiseringsprocessen ut? Och hur bidrar säkerhetsiseringsprocessen till föreställningar om identitet?

1.2 Teori och metod

Köpenhamnsskolan och postmodernismen kan sägas utgå från samma ontologiska uppfattning, de delar nämligen det grundläggande antagandet att identitet och

(o)säkerhet är sociala konstruktioner som kan gynna en viss politisk ambition. Postmodernismen ser osäkerhet och identitet som två ömsesidigt konstruerande processer, samtidigt som Köpenhamnskolan presenterar säkerhetsiseringsprocessen som nära knuten till skapandet av en uppfattning om ”vi” och ”dem”. När postmodernismen talar om språket som en central maktfaktor för hur samhällen fungerar, skriver Köpenhamnskolan att det är just den politiska diskursen som skall studeras, när man ämnar analysera säkerhetsiseringsprocessen.

Köpenhamnskolans analysmodell har ursprungligen formulerats i en europeisk kontext, i syfte att förklara synen på suveränitet i det nya gränsöverskridande Europa under 1990-talet. Säkerhetsisering som analysmodell har sedan dess främst använts i en global kontext för att bland annat analysera retoriken kring ”kriget mot terrorismen” och den nya debatten kring klimatfrågor. Vår avsikt är att flytta säkerhetsisering som analysmodell ner på abstraktionsstegen genom att förflytta analysnivån från en global arena till en konkret lokal konflikt. Vi strävar därför efter att konkretisera säkerhetsiseringsprocessen och genom att applicera teorin i en lokal, inomstatlig kontext kunna bidra till en teoriutveckling.

För att kunna besvara vår frågeställning har vi valt att använda den politiska retoriken som en indikator på hur rasfrågan säkerhetsiseras och hur den vita identiteten formas. Vi har, i den mån det empiriska materialet gjort det möjligt, försökt urskilja tre komponenter i händelseförloppet. Formulandet av existentiella hot, som den första, krisåtgärder som den andra samt en förändring i relationen mellan grupperingar på grund av brytandet av ”etablerade” lagar, som den tredje. Säkerhetsisering och desäkerhetsiseringen av rasfrågan i Sydafrika kommer alltså att analyseras utifrån dessa komponenter och processen kommer att analyseras utifrån ett postmodernt antagande att identitet konstrueras genom den politiska diskursen.

1.2.1 Avgränsningar

Vår ambition är varken att utreda förhandlingsprocessen mellan NP och ANC som ledde fram till demokratisering av Sydafrika, heller inte att presentera några orsakssamband som förklarar apartheidregimens fall. Vi behandlar heller inte det internationella samfundets agerande och vilken roll det spelade för utvecklingen, detta för att vi vill koncentrera oss på den inhemska politiska diskursen. Vi utgår från att studera de två huvudsakliga aktörerna inom säkerhetsiseringsprocessen, nämligen referensobjektet och säkerhetsiseringsaktören, vilka återfinns i den inhemska kontexten. I uppsatsen begränsar vi oss till att påvisa den politiska diskursens och det politiska klimatets betydelse för synen på säkerhet och identitet i Sydafrika och vilka konsekvenser det fick. Säkerhetsiseringen av rasfrågan kan tolkas sträcka sig ända tillbaka till kolonialiseringen under 1600-talet, men vi har valt att koncentrera oss till den period i modern tid då diskrimineringen institutionaliserades, dvs. apartheidsystemets uppkomst, och den period då den institutionaliserade diskrimineringen avskaffades.

I vår uppsats kommer vi enbart att använda oss av sekundärmaterial som underlag.

2 Teoretisk grund

2.1 Säkerhetisering

Säkerhetisering som begrepp grundades av Köpenhamnskolans tre företrädare Barry Buzan, Ole Wæver och Jaap de Wilde i boken *On Security* 1995. Säkerhetisering, av Köpenhamnskolan beskrivet som en process, presenteras som ett analytiskt verktyg, formulerat i syfte att förklara hur vissa frågor omvandlas från att vara icke-politiserade frågor till säkerhetsfrågor. Teorin formulerar tre olika faser som en fråga kan förflyttas mellan: den icke-politiserade fasen, den politiserade fasen samt slutligen säkerhetsfaserfasen. När en fråga är icke-politiserad är den begränsad till den samhälleliga sfären och inte någon angelägenhet för den politiska och offentliga debatten. För en fråga ökat politiskt fokus och beslutas om genom den politiska processen, är den däremot politiserad. Säkerhetsfaserad bli följaktligen en fråga då den formuleras som exceptionell och ställs över den politiska processen. Frågan presenteras då som en säkerhetsfråga som äventyrar samhällets överlevnad och som därav behöver hastiga åtgärder för att avvärjas (Buzan *et al*: 1998: 23-24). De tre faserna i säkerhetsfaseringsprocessen är självklart inte helt statiska, vilket gör det svårt att slå fast exakt när och hur en fråga bli säkerhetsfaserad. Detta kan tyckas problematiskt, men processen måste ses som ett analytiskt verktyg för att urskilja vissa särdrag i ett händelseförlopp.

Inom säkerhetsfaseringsprocessen kan vi, förutom de tre faserna, enligt Köpenhamnskolans, urskilja tre olika aktörer. De första, *referensobjekten*, är de som upplevs vara existentiellt hotade - till exempel en stat och dess medborgare eller en etnisk grupp inom staten. Den andra aktören är den som förklarar att referensobjektet är hotat och kallas rimligtvis *säkerhetsfaseringsaktören*. Denna aktör kan vara såväl politiska ledare och regeringar som lobbyister och andra intressegrupper och de argumenterar normalt sätt inte för nödvändigheten att skydda sin egen överlevnad, utan talar åt en stats, nations, civilisations eller ett systems vägnar (Buzan *et al*: 1998: 40). Den sista aktören är vad Köpenhamnskolans väljer att kalla *funktionella aktörer* och innefattar de aktörer som *indirekt* påverkar säkerhetsdynamiken, utan att varken vara referensobjekt eller säkerhetsfaseringsaktör. Köpenhamnskolans formulerar förorenande företag i frågan om klimat- och miljöhotet, vara ett tydligt exempel på denna typ av aktör (Buzan *et al*: 1998: 36).

För att kunna analysera säkerhetsfasering måste man, skriver Köpenhamnskolans, studera ett samhälles politiska diskurs och man måste tolka när ett argument med hjälp av särskild retorik leder till att en publik tolererar att

t.ex. makthavare kringgår vissa regler som annars skulle följas (Buzan *et al.*: 1998: 25). Wæver formulerar säkerhetisering ytterst som en ”speech act”. Det är nämligen skapandet av diskurs knuten till överlevnad, hot och fara som gör, menar han, frågor till säkerhetsfrågor (Wæver: 1998: kap 3: 4). En fråga blir ett säkerhetsproblem, menar Wæver, när en elit formulerar det som sådant och det är själva formuleringen (*the speech act*) och dess effekt, snarare än om säkerhetshoten är verkliga eller ej, som står i fokus för hans analys. Köpenhamnsskolan lägger sitt huvudsakliga fokus på vad säkerhetisering har för inverkan på den politiska agendan och vad den har för rent konkreta effekter (Sheehan: 2005: 54). När ett problem officiellt formuleras som ett säkerhetshot, händer ”någonting”, skriver han. Genom att yttra ordet ”säkerhet”, och därmed skapa en diskurs byggd på existentiell rädsla, kan statsrepresentanter lyckas förflytta en fråga över den politiska sfären och på så sätt legitimera vidtagandet av de åtgärder som anses nödvändiga för att försvara sig (Wæver: 1998: kap 3: 4). Säkerhetisering av en fråga är sålunda inte framgångsrik om den inte får gehör av det politiska etablissemanget. Säkerhetshotet måste formuleras och därefter också *accepteras*, vilket är en förutsättning för att krisåtgärder skall uppfattas som legitima. Ett mandat från det politiska etablissemanget måste med andra ord ges för att svara på hotet. Utan blir det annars enbart ett exempel på ett säkerhetsiseringsförsök (Buzan *et al.*: 1998: 25).

Bakom säkerhetisering finns alltid, understryker Köpenhamnsskolan, ett politiskt syfte: nämligen att placera frågan högst på den politiska agendan. Intresset att konstruera säkerhetsfrågor till just säkerhetsfrågor är nämligen att legitimera de åtgärder man avser att genomföra, eller med Köpenhamnsskolans ord, att förflytta politik ”beyond the established rules of the game” (Buzan *et al.*: 1998: 23). I en framgångsrik säkerhetisering identifierar Köpenhamnsskolan därför tre komponenter: existentiella hot, krisåtgärder och brytandet av etablerade lagar som leder till ett förändrat förhållande mellan olika grupperingar (Buzan *et al.*: 1998: 26).

2.1.1 Desäkerhetisering

Om säkerhetisering av frågor innebär att de avpolitiserar och höjs *över* den politiska agendan, i syfte att erhålla främsta prioritet och legitimera försvarsåtgärder, innebär *desäkerhetisering* att frågor reverserar i en sådan process och åter blir politiserade eller icke-politiserade. Desäkerhetisering är därmed den omvända processen - en utveckling där problem inte längre hanteras inom en sfär av existentiell rädsla utan på ett plan där de istället kan behandlas genom den normala politiska processen (Wæver: 1998: kap 3: 4).

För att säkerhetsiseringsprocessen skall uppfattas som lyckad, och inte bara som ett säkerhetsiseringsförsök, måste det diskursiva agerandet också leda till implementeringen av, från säkerhetsiseringsaktörens sida, önskad policy (Collins: 2007: 115). Faran med att egentliga icke-politiska eller politiska frågor säkerhetsiserar är att det legitimerar makthavare att kringgå ”spelets regler” och vidta de åtgärder som de presenterar som nödvändiga. Implementerandet av

krisåtgärder öppnar rimligtvis därför upp för maktmissbruk, såväl i demokratiska som odemokratiska stater (Collins: 2007: 115). Säkerhetiseringens retoriska struktur, som Köpenhamnsskolan talar om, inbegriper argument angående överlevnad och åtgärders därmed akuta prioritet. Tar man inte itu med problemen inom kort varsel kommer det, brukar det påstås, vara för sent (Buzan *et al*: 1998: 26). Exempelvis har det såkallade ”kriget mot terrorismen” medfört diverse brott mot de mänskliga rättigheterna och FN-konventioner, med motivation att staten i ett så hotat läge inte har tid att driva igenom sina nödvändiga reformer genom den normala politiska processen.

Desäkerhetisering av frågor är därför, menar Köpenhamnsskolan, generellt sätt önskvärt (Wæver: 1998: kap 3: 4). Att flytta frågor tillbaka till den politiska arenan, binder nämligen makthavare att följa spelets regler och värna om medborgerliga fri- och rättigheter. Säkerhetisering kan emellertid fungera positivt, till exempel har ett ämne som klimatet, som är en angelägenhet för hela världens befolkning, genom säkerhetisering, fått makthavare världen över att högre prioritera miljövänliga åtgärder.

2.2 Postmodernt säkerhetsteoretiskt perspektiv

Företrädare för postmodernismen och konstruktivismen framhäver språket och retorikens betydelse för politikens utformning. Språket, menar de, kan i sig bli en central maktfaktor för hur stater och samhällen fungerar (Eriksson: 2006: 89). I den postmodernistiska diskussionen talas ofta om *diskurs* och man menar att den största makten inom politik ”är att få en diskurs att framstå som den enda sanningen” (Kinnvall: 2006: 124). Postmodernism, såväl som kritisk teori i allmänhet, fostrar ständigt ett kritiskt förhållningssätt i syfte att alltid försöka destabilisera etablerade ”sanningar” (Collins: 2007: 70). Samhället bestämmer vad som är korrekt att tro, och vad som inte är det, vilket med ett postmodernt antagande gör ”sanningen” till en illusion konstruerad av konsensus – ständigt föränderlig (Sheehan: 2005: 142).

Nationella gruppers identitet - uppfattningen om en gemenskap, kan ses som en sådan ”sanning” som, enligt postmodernister, enbart kan skapas i förhållande till en motsats. Skapandet av en nationell eller etnisk identitet förutsätter en konstruerad föreställning om ”de andra” – om fienden. En diskurs om hot, fara och överlevnad blir, enligt postmodernismen, därför central för säkerställandet av territoriella gränser och den nationella eller etniska identiteten (Kinnvall: 2006: 127). Enligt den postmodernistiska analysen är en diskurs som rättfärdigar inskränkningen av politiska och sociala rättigheter, till förmån för ett säkerställande av gemenskapen, ett sätt att dölja interna meningsskiljaktigheter. *Hotdiskurser*¹ kan ses som ett sätt att förhindra framväxten av intern kritik genom

¹ Begrepp formulerat av David Campbell, 1992

skapandet av en föreställning om externa fiender, såväl inom stater som inom kulturella grupperingar (Kinnvall: 2006: 127/132).

2.2.1 Identitet och (o)säkerhet

Säkerhetsshot uppfattas alltså inom den postmodernistiska säkerhetsteorin vara socialt konstruerade och osäkerhet ses som en produkt av konstruerandet av identiteter.

Inom Köpenhamnskolans säkerhetsdiskussion och som en del av dess breddning av säkerhetsbegreppet återfinns begreppet *samhällelig* säkerhet och säkerhetisering av frågor relaterade till identitet. Till skillnad från *statlig* säkerhet, som Köpenhamnskolan menar har suveränitet som sitt främsta kännetecken, är det identiteten som ligger till grund för *samhällelig* säkerhet. På samma sätt som en stat inte överlever som stat när den förlorar sin suveränitet, *upplevs*, menar Wæver, ett samhälle, av sina medlemmar, inte kunna överleva som sig självt då dess identitet upplevs vara på väg att gå förlorad (Wæver: 1998: kap 3: 8). När territorialstatens suveränitet successivt urholkas ökar, menar Wæver, betoningen på ”*samhällelig osäkerhet*” bland de nationella och kulturella grupperingar som känner sig utsatta och hotade (Wæver: 1998: kap 3: 8). Wævers huvudpoäng här kretsar emellertid inte kring om dessa upplevda hot är reella eller inte, utan att samhället som sådant aldrig kan tala för sig självt, utan bara kan bli talat *för* (Wæver: 1998: kap 3: 9). Makthavare och andra eliter kan formulera säkerhetsshot i egenskap av att vara representanter för samhället, men därmed inte sagt att osäkerheten är verklig eller, av dess medlemmar, ens upplevs verklig.

I Sterns artikel *'We' the subject* diskuteras hur säkerhetsnarrativ skapas och vad de kan ha för effekt på en grupps självbild. Primärt fungerar säkerhet, menar hon, som en diskursiv praxis som inte kan separeras från identitetsformande processen (Stern: 2006: 192). Samtidigt som en diskurs om säkerhet, knutet till identitet och överlevnad, enligt Stern, används för att säkra ett subjekt (dvs. ”vi”), är det samtidigt en förutsättning att subjektet är en stabil gemenskap. Att säkra subjektet innebär alltså att gränserna utåt markeras, samtidigt som det internt sker en homogenisering av den föreställda gemenskapen (Stern: 2006: 193). På detta vis kan osäkerhet och identitet fungera som två ömsesidigt beroende processer och diskursen om säkerhet kan framförallt tolkas som ett sätt att tillförsäkra gruppens existens (Stern: 2006: 192). I den process där, som Stern menar, subjektet ”vi” tryggas, identifierar hon några utmärkande diskursiva drag. Säkerhetssubjektet genomsyras för det första av en viss identitet och identiteten skall dessutom framstå som stabil och bestående över tid. Säkerhetssubjektet framställs också vara bosatt inom ett visst specifikt område och de bestämda gränserna markerar avgränsningen mellan subjektet och hotet, vilket, i sig, upplevs som ett skydd. Faran namnges således och hoten identifieras och psykologiska gränser etableras för att ytterligare avskilja ”vi” från ”dem”. Säkerhetsdiskursen ger, menar Stern, trots att den frammanar hot och rädsla, subjektet tillförsikt om att säkerhet är utlovat eller till och med en upplevelse om att säkerhet ”åter” är etablerat. Slutligen bereder säkerhetsdiskursen väg för

verkställandet av specifika åtgärder som skall säkerställa subjektets överlevnad gentemot hotet (Stern: 2006: 193-4).

Liknande Stern utgår Lipschutz ifrån att säkerhet bara kan existera i relation till osäkerhet; säkerhet är meningslöst, skriver han, utan en uppfattning om "de andra" som definierar osäkerhetens tillstånd (Lipschutz: 1998: kap 1: 3). Att beskriva sig själv i termer av exempelvis en viss etnicitet, nationalitet eller religion, förutsätter en definition av andra i annorlunda ordalag. Differentiering målar kort sagt upp skiljelinjerna mellan det egna och de andras. Eftersom amerikanerna till exempel under kalla kriget på många sätt grundade sin identitet på att icke vara eller icke bli kommunister, blev det, menar Lipschutz, efter 1989, när det inte fanns några rivaliserande stormakter kvar, svårt att hitta nya säkerhetshot som kunde fungera som inhemsk enande kraft (Lipschutz: 1998: kap 8: 3). För att fylla det "identitetsformande vakuum" Sovjetunionen då lämnade efter sig skyndade USA, skriver Sheehan, att flytta säkerhetspolitiskt fokus mot skuggstater och internationella terrorister (Sheehan: 2005: 143).

2.2.2 Dekonstruktion av identitet

Till skillnad från säkerhetsisering av frågor blir desäkerhetsisering ett sätt att tillintetgöra en politik som identifierar en gemenskap baserad på förväntad fiendtlighet. Desäkerhetsisering utgör sålunda sökandet efter ett alternativt sätt att organisera grupperns interna föreställningar om sig själva och andra (Roe: 2004: 284). Svårigheten med att desäkerhetsisera problem knutna till samhälllig säkerhet är emellertid, menar Wæver, att föreställningar kring identitet lätt cementeras. Säkerhetsisering av frågor som upplevs hota den etniska eller nationella identiteten har, skriver han, en synnerligen självförstärkande kraft (Roe: 2004: 284). Roe i sin tur menar att det rent av ligger i kollektiva identiteters natur att premisser för samhällliga säkerhetsdilemman alstras (Roe: 2004: 284).

Teorin om säkerhetsdilemman mellan *stater* innebär att när en stat t.ex. rustar för att stärka sin säkerhet, ökar det i sin tur hotbilden för andra stater som därför också rustar upp, varpå den första staten rustar än mer för att dess säkerhet tycks minska. Säkerhetsdilemman eskalerar på grund av ovisshet och misstänksamhet stater emellan (Collins: 2007: 174). *Samhällliga* säkerhetsdilemman är när det istället föreligger ovisshet mellan olika kulturella grupper och missuppfattningar av eller rädsla för grupperingars kulturella och politiska intressen och ambitioner. Denna ovisshet kan leda till samma typ av eskalerande dynamik som mellan stater. Makthavare och andra auktoriteter kan sålunda exploatera denna osäkerhet för att utveckla sina egna politiska ambitioner (Collins: 2007: 175). Identitet är svårt att desäkerhetsisera eftersom det utgör ett så basalt behov, svårt att kompromissa om.

3 Rasfrågan i Sydafrika

3.1 Säkerhetsisering av rasfrågan

3.1.1 Historik

I slutet av 1800-talet och i början av 1900-talet kämpade grupperingar, ur den del av befolkningen i Sydafrika som kallas afrikaaner (boer) om makten mot det brittiska kolonialväldet. Afrikaanerna arbetade redan sedan mitten av 1600-talet för att behålla sin kulturella och politiska identitet i ett splittrat Sydafrika (Alden: 1998: 13). I slutet av 1800-talet påträffades diamantfyndigheter i landet vilket kom att attrahera många immigranter som reste långväga för att söka lyckan. Diamantindustrin delades upp mellan olika folkgrupper, men det var främst britterna som stod för de största investeringarna av de nya rikedomarna. När guldfyndigheter upptäcktes några år senare i de ickebrittiska områdena utlöstes det som kom att kallas boerkrigen (Louw: 2004: 8). Britterna slogs för att säkra sin kontroll i regionen och av guldfyndigheterna, medan afrikaanerna, förutom för den ekonomiska vinningen, slogs för att bevara den afrikaanska kulturen från att blandas med den engelskspråkiga (Louw: 2004: 3). Britterna vann kriget efter tre års strider och för britten Lord Milner var det första steget mot ett brittiskdominerat Sydafrika. Under åren som följde enades sakteligen landet och de olika territorierna som delat upp landet kom att enas. Under uppbyggnaden av den nya ordningen lovades den svarta befolkningen ett större inflytande, något som inte uppfylldes. Rädslan för att den kontroll Milner lyckats etablera skulle raseras ledde istället till ökad segregation och diskriminering av den svarta befolkningen (Louw: 2004: 18).

Som följd av boerkrigen under tidigt 1900-tal ökade urbaniseringen, och jordbruket föll samman till följd av de ekonomiska möjligheter som guld och diamanter erbjöd (Alden: 1998: 13). Den vita befolkningen hade svårt att livnära sig i stadsmiljön, då de tidigare haft monopol på jordägandet i Sydafrika. Ett stort missnöje bredde därför ut sig över att plötsligt tvingas arbeta sida vid sida och konkurrera med delar av den svarta befolkningen (Alden: 1998: 14). Missnöjet ledde till att tidigare, mer eller mindre organiserade, grupper av nationalistiska afrikaaner, nu övergick till att bli organiserade politiska grupper, med mål att segregera "raserna" i samhället. Det var under denna tid afrikaaner

formulerade den nya identiteten *Volk*. Begreppet innebar inte bara en benämning på afrikaaner som grupp, utan även en riktlinje för hur urbefolkningen i Sydafrika skulle civiliseras och hur de afrikaanska värderingarna skulle spridas (Alden: 1998: 14).

Efter en tid insåg de afrikaanska grupperingarna att det enda sättet att återfå kontrollen över de landområden som ”rättmätigt” tillhörde dem, var att återta den politiska makten. Detta blev anledningen till att de slöt upp med Albert Hertzogs National Party (NP). Efter den stora depressionen i slutet av 1920-talet var Hertzog emellertid tvungen att samarbeta med det brittiska etablissemangen för att rädda landets ekonomi, och kompromissade på så sätt bort mycket av den extrema nationalismen i sin politik. Detta fick en stor del av afrikaanerna att bryta sig ur samarbetet med Hertzog, och bilda *Purified National Party* 1933 (Alden: 1998: 14).

Efter Sydafrikas inblandning i andra världskriget växte sig industrierna allt större, något som krävde större arbetskraft, vilket ledde till att den svarta befolkningen introducerades i industrin. De svartas inträde i den tidigare vita sfären förändrade den politiska debatten och NP började nu tala om en ”lösning på problemet” (Alden: 1998: 14). Det är också under denna period begreppet *apartheid*, eller *separateness*, skapas (Alden: 1998: 14). NP:s politik innehöll riktlinjer om hur det vita afrikaanska kulturella arvet, genom segregering av raserna, skulle bevaras. Det sittande partiet Union Party med partiledaren Jan Smuts (som visserligen var vit, men engelsktalande) insåg inte att missnöjet genomsyrade så stora delar av den vita befolkningen, vilket ledde till att NP sensationellt kom att stå som vinnare av parlamentsvalet 1948.

NP fick makten tillsammans med det mindre afrikaanerpartiet (*Afrikan Volkfront*) med rasfrågan som gemensam nämnare i politiken. Man kan inte säga att de var först med att introducera segregation av samhället som koncept, men det blev starten för den systematiska segregationen mellan den svarta och den vita befolkningen (Vandenbosch: 1979: 568).

Den största förändringen i det sydafrikanska samhället skedde dock först när Henrik Verwoerd övertog partiledarskapet i NP. Tidigare stod NP och dess nationalistiska politik för bevarandet av *afrikanerdom*, vilket innebar bevarandet av afrikaanernas kultur och dess skydd från beblandning med utomstående kulturer och grupperingar (Stultz: 1969: 8). Åren efter valet förändrades stämningarna i Sydafrika och apartheid kom, under Verwoerds styre, att genomsyras av en mer uttalad diskriminering (Vandenbosch: 1979: 570). Denna tid har kommit att ses som apartheids storhetstid.

Newell M. Stultz skriver i sin artikel *The Politics of Security: South Africa under Verwoerd, 1961-66* om olika förändringar i NP:s politiska agenda som kom att bli avgörande för den framtida situationen i landet.

Den första stora förändringen var att NP övergick från att se sig som afrikaaner och arbeta för att bevara det afrikaanska arvet, till att se sig som vita sydafrikaner (Stultz: 1969: 8). Som ett exempel framställdes National Party, under valkampanjen 1958, som ett parti för afrikaaner, exkluderat den vita

engelsktalande befolkningen (Stultz: 1969: 9). Några år senare yttrade dock Verwoerd i ett tal hur han såg Sydafrika som en nation som stod för bevarandet av den vita mannen och dess vita regering (Stultz: 1969: 9). Skapandet av en diskurs om den vita gemenskapen fick inte bara till följd att de engelsktalande inkluderades, utan partiet förde därmed också en alltmer rasdiskriminerande politik. Stultz citerar Muriel Horrell i ett utdrag från hans bok *Survey of Race Relations* där han beskriver Verwoerd som ny företrädare både för afrikaantalande såväl som engelsktalande och han kommer att bli en förkämpe för vit nationalism. (Stultz: 1969: 10). Verwoerd kom att ses som en symbol för den vita gemenskapen, vilket möjliggjorde för NP att legitimera en hårdare politik. Som Stultz argumenterar för har det, historiskt sätt, innan varit få saker som tidigare enat den vita befolkningen i Sydafrika förutom hudfärg och ekonomiska ställning (Stultz: 1969: 12). När Verwoerd slutligen hade nått sin status som den enande symbolen kunde partiet på allvar nå ut till hela den vita befolkningen. Då motståndsgupper inom Sydafrika under 1960-talet reste sig mot regeringen agerade man från NP: s sida hårt. Förutom att förbjuda motståndsrörelserna ANC² och PAC³, och politiken de stod för, fängslades anhängare och under ett uppror i Sharpville dödades 69 demonstranter (Guelke: 2005: 100). Efter händelserna talade Verwoerd till de vita nationalisterna vid Witwaterstand och hans budskap var tydligt; han uppmanade åhörarna att ”stand like walls of granite because the survival of a nation is at stake” (Alden: 1998: 18).

3.1.2 Analys

Med ett postmodernistiskt perspektiv kan apartheidspolicyn och säkerhetiseringen av rasfrågan ytterst ses ha haft en enande funktion i skapandet av den vita identiteten. Att formulera den svarta befolkningen som ett säkerhetshot kan ses som en identitetsformande process i den meningen att det skapade en uppfattning om homogenisering av den vita identiteten. En definition av ”dem” skapar också en uppfattning om ”oss” och vice versa. Splittringen mellan afrikaaner och de engelsktalande fick nu ge vika för den nya ideologin. Den vita befolkningen blir, med säkerhetisering som analysverktyg, här således referensobjekt, den grupp vars överlevnad är äventyrat, och National Party och dess företrädare utgör säkerhetiseringsaktören som offentligt formulerar detta hot. En av Köpenhamnskolans formulerade komponenter av en framgångsrik säkerhetisering återfinns alltså i Sydafrika under apartheidregimens uppgång: nämligen en politisk diskurs knuten till existentiella hot och överlevnad, som när Verwoerd poängterar nödvändigheten för den vita befolkningens styre att stå starkt som en granitvägg gentemot motståndsrörelserna. Krisåtgärder, säkerhetiseringens andra komponent, återfinns även de. För att tillförsäkra den vita identitetens bestående talas det tidigt om en ”lösning på problemet” och *National Party* manar till ökad

² African National Congress

³ Pan African Congress

segregation mellan ”raserna”. Gehöret från den vita befolkningen, att *National Party* vinner val efter val (Guelke: 2005:96), kan tolkas som det politiska etablissemangets acceptering av de åtgärder partiet presenterar som nödvändiga. Den cementerade diskrimineringen av svarta som apartheid kom att innebära, kan tolkas som förändringen av förhållandet mellan grupperingarna: den svarta och den vita identiteten.

Säkerhetiseringsprocessen är inte framgångsrik, ifall det diskursiva agerandet inte leder till implementeringen av önskad policy, men apartheidssystemet introduceras efter valet 1948 och består som politiskt system i drygt fyrtio år. Säkerhetisering kan vara antingen *ad hoc* eller institutionaliserad, i detta fall uppenbarligen det senare, eftersom apartheidssystemet kommer att genomsyra samhällets alla skikt, runt om i hela Sydafrika, under mycket lång tid.

3.2 Desäkerhetisering av rasfrågan

Talet av NP:s partiledare De Klerk den 2 februari 1990 kom att lägga grunden för en ny era i Sydafrikas historia. För det första medförde talet ett upphävande av förbudet mot frihetsrörelserna i landet, för det andra fastställde De Klerk att apartheidprojektet, det hade misslyckats. De mål hans regering hade att sträva mot var nu, kungjorde han, att alla medlemmar i den sydafrikanska staten skulle erhålla jämlika rättigheter och möjligheter, såväl inom den sociala och ekonomiska som den konstitutionella sektorn. De Klerk talade nu om det ”nya” Sydafrika och om hur de nationella enheterna och minoriteterna inom landet nu måste fungera som en balanserad enhet (Ramutsindela: 1996: 103). Under valkampanjen inför 1994 års demokratiska val lanserar National Party sin vision om ett enat Sydafrika och vad som nu formuleras som prioritet nummer ett på agendan, är inte längre den vita minoritetens särintressen, utan byggandet av den enade sydafrikanska nationen (Ramutsindela: 1996: 104). Vad drev egentligen fram denna drastiska diskursiva förändring hos det sittande National Party?

Historien om apartheidens fall, skriver Guelke, är historien om ANC:s uppgång. En av förklaringarna till apartheidens successiva nedgång, menar han, ligger i den afrikanska nationalismens historia och särdrag och en stor del av ANC:s framgångar berodde på deras förmåga att framhäva en ny och visionär bild av Sydafrikas framtid (Guelke: 2005: 212). Den diskursiva omvandlingen bottnade till stor del i ANC:s förmåga att lyckas centrera motståndskampen kring slagord som jämlikhet och enighet, istället för hämnd och sekterism. Detta i förbindelse med deras principiella förkastelse av konceptet ras (Guelke: 2005: 213). Med detta som kärna erbjöd de en alternativ förståelse av det sydafrikanska samhället, öppnade upp debatten och skapade premisser för en kreativ politisk diskussion. Även om rasfördomarna inte försvann ur det sydafrikanska samhället blev de, menar Guelke, mindre och mindre rotade i dogmatiska föreställningar om mänskligheten som uppdelad i raser med specifika medfödda egenskaper (Guelke: 2005: 212). Mandela och ANC är under slutet av 1980-talet tydliga med att de tar avstånd från våld som medel för att få igenom en politisk förändring och detta blir

en av de yttersta förutsättningarna för att direkta förhandlingar mellan NP och ANC kommer till stånd. En så pacifistisk inställning hade emellertid långt ifrån alltid präglat motståndsrörelsen. ANC-anhängare vittnar om, skriver Alden, att väpnad kamp 1985 fortfarande var ett rationalistiskt alternativ inom organisationen, medan redan 1988 ett högst osannolikt tänkt utfall (Alden: 1996: 269). Tillträdet av den moderata Thabo Mbeki som chef för ANC:s utrikesavdelning 1989 och det strax efterföljande bortfallet av Chris Hani, den radikala ledaren för ANC:s militära gren⁴, speglar, menar Alden, organisationens successiva avståndstagande till en militär lösning av konflikten (Alden: 1996: 270). För att försäkra sig om Mandelas verkliga hållning hölls i fängelset diskussioner i maj 1988 mellan denne och NP:s kontaktgrupp. Syftet var att kontrollera om Mandela uppriktigt var intresserad av en fredlig lösning på Sydafrikas politiska problem, fastställa huruvida han var kommunist eller inte samt försäkra sig om att han var intresserad av att skydda minoritetens rättigheter i den framtida konstitutionen (Alden: 1996: 268).

ANC bygger sitt manifest på 1955 års Freedom Charter och nyckelorden för partiet är, precis som fyrtio år tidigare, demokrati, antirasism och antisexism (anc.org: 07-12-26). *South Africa belongs to all who lives in it, black and white* blev en välanvänd paroll i ANC:s kampanj innan valet 1994 (Ramutsindela: 1996: 106). Mandela lanserade begreppet ”the rainbow nation” och förkastade otvivelaktigt tanken på en uppdelning av Sydafrika i regionala gränstragningar skisserade utifrån etniska skiljelinjer (Ramutsindela: 1996: 105). De Kleerk antog en positiv approach till regnbågskonceptet och enbart ett marginellt antal afrikaner motsatte sig denna positiva inställning. National Party tog sin nya approach på allvar och, för att ha en chans i kommande val, lyckades rekrytera många av sina nya medlemmar från den svarta befolkningen (Ramutsindela: 1996: 106). På samma sätt berodde ANC:s stora framgång, menar Guelke, på att de lyckades ansluta en stor mängd före detta apartheidfunktionärer till de egna leden. Anledningen till att man lyckades attrahera dessa personer ligger antagligen i ANC:s sätt att behandla dem som en del av försoningsprocessen istället för att behandla dem som kollaboratörer (Guelke: 2005: 214).

Efter ANC:s jordskredsseger vid valet 1994 (Vahed et al: 2006: 63) formulerades nya konstitutionella riktlinjer som befäste att det bör vara en stats policy att uppmuntra utveckling av en gemensam nationell identitet som skall binda alla sydafrikaner samman. Regnbågsnationens mål var att den nya identiteten inte skulle bygga på etnicitet eller ras, utan på tillhörigheten till Sydafrika som territoriellt område. En efter en börjar de olika partiledarna⁵ kalla sig *afrikaner* istället för de tidigare etniska beteckningarna⁶ som tidigare så starkt präglat den sydafrikanska politiken (Ramutsindela: 1996: 108).

⁴ Umkhonto we Sizwe (ANC:s militära gren)

⁵ African National Congress's Thabo Mbeki, National Party's De Kleerk, *Afrikaner Volksfront's* Viljoen, Democratic Party's Leon samt Pan African Congress's Makwetu

⁶ *Afrikaners, Whites, Coloreds, Blacks, Indian, etc.*

4 Desäkerhetiseringens konfliktlösnings kvalitet

Om en diskurs knuten till existentiella hot och överlevnad leder till vidtagandet av krisåtgärder, borde en förändring av diskursen rimligtvis följas av ett borttagande av de krisåtgärder som institutionaliserats. Segregeringen och diskrimineringen av svarta, som i detta fall varit krisåtgärden, grundades på en diskurs om vit gemenskap. Det då upplevda behovet av skydd gentemot ”de andra” cementerade sålunda apartheid som politiskt system. Krisåtgärden bygger på den formulerade hotbilden, och för att en institutionaliserad krisåtgärd skall förändras måste även hotbilden som konstruktion rimligtvis upphöra. Eftersom hotet från början bygger på en rädsla för ”den andra” gruppens ambitioner, behöver man se bortom den egna gruppens misstänksamhet, och skapa tillit grupperna emellan. Ett sätt att hjälpa denna process på traven är att, som ANC gjorde vid apartheidregimens fall, tala om en gemensam nation, med *ett* enat sydafrikanskt folk. ANC, med Mandela som främsta företrädare, förkastar under denna period en militär lösning på konflikten vilket blir en grundförutsättning för att föreställningen, om den svarta befolkningen som ett hot mot den vita identiteten (referensobjektet), tynar bort. ANC:s uttalade ambition var inte att ta över makten, störta den sittande regimen eller kräva hämnd, vilket minskade NP:s misstänksamhet och omöjliggjorde hotbilden av de svarta; något som i sig öppnade upp för kompromissmöjligheter. Nationell samling skulle nu under upptakten till valet 1994 komma att handla om tillhörigheten till Sydafrika som territoriellt område, istället för identifiering till etniciteter eller ”raser”. Denna nya bild av Sydafrika antas snart även av *National Party* och majoriteten av dess anhängare.

Har det under säkerhetiseringsprocessen funnits en säkerhetiseringsaktör, fanns det rimligtvis också en aktör som bidrog till rasfrågan successiva desäkerhetisering. Den aktören måste i detta fall uttolkas som både NP och ANC.

Denna diskursiva omvandling leder, efter långa förhandlingar, fram till ett demokratiskt val 1994 och att den institutionaliserade diskrimineringen av den svarta befolkningen upphör. En ny politisk diskurs – inte längre knuten till existentiella hot - leder, med andra ord, till att den struktur som ”krisåtgärden” lämnade efter sig inte längre känns rimlig.

Under apartheidregimens fall reverseras rasfrågan i säkerhetiseringsprocessen och introduceras åter som apolitisk fråga. Rasfrågans desäkerhetisering må varken vara orsaken till apartheidregimens fall, heller inte någon förutsättning för att demokrati introducerades i Sydafrika, men, vill vi påstå, förändringen av diskursen kring rasfrågan öppnade upp för kompromissmöjligheter mellan NP och

ANC och var antagligen en förutsättning för den försoningsprocess som Mandela drev. Hade rasfrågans diskurs inte förändrats på slutet av 1980-talet, början av 90-talet, hade förmodligen inte många incitament skapats för att få en fredlig lösning på konflikten mellan den vita och den diskriminerade befolkningen i Sydafrika.

Sett ur det postmodernistiska perspektivet på identitet och osäkerhet som två ömsesidigt konstruerande processer kan den diskursiva omvandlingen i Sydafrika under upptakten till valet 1994 analyseras som en *dekonstruktion* av identiteter. Anledningar till rädsla och misstänksamhet försvann i och med ANC:s vision om den såkallade regnbågsnationen. När ”vi” plötsligt *innefattade* ”de andra” skapades en alternativ syn på det sydafrikanska samhället och behovet att definiera interna relationer i termer av säkerhet respektive osäkerhet blev irrelevant.

Förhandlingarna mellan ANC och NP är rimligtvis också både en produkt av och en förutsättning för diskursens omvandling. Diskursen skapade incitament för förtroende mellan partierna som ledde fram till förhandlingar samtidigt som förhandlingarna i sig skapade nya villkor för den politiska debatten.

Om nu språket, som postmodernister menar, är en central maktfaktor för det politiska klimatet och för formulerandet av osäkerhet, är det rimligtvis även språket som kan *förändra* synen på identitet och osäkerhet. Den diskursiva omvandlingens särdrag kan te sig enkla, men de speglar det politiska klimatet och samhällets fördomar och värderingar. Interaktionen mellan det politiska klimatet och samhällets gensvar är, enligt Köpenhamnsskolan, vad som gör säkerhetsisering till en process. Dynamiken mellan samhälle och makthavare skapar alltså den diskurs – den ”sanning” – som med tiden cementeras.

Blir den vita mannens överlägsenhet en sådan ”sanning” finns troligen ett politiskt intresse att formulera sanningen som just sådan. Faran ligger i just detta, att sanningar och föreställningar om existens och identitet kan konstrueras för att genomdriva en politisk ambition, vilket i en kontext av konflikt blir extra farligt eftersom basala behov inte går att kompromissa om. En låst diskurs måste därför luckras upp för att skapa incitament för en fredlig lösning. Utan att på intet vis påstå att postapartheidsamhället idag inte lider av etniska motsättningar, menar vi, med säkerhetsisering som analysmodell, att den låsta diskursens omvandling i Sydafrika mot slutet av 1980-talet var en förutsättning för apartheidssystemets kollaps.

5 Referenser

- Alden, Chris, 1996. *Apartheid's last stand: the Rise and Fall of South African Security State*. New York: St. Martin's Press.
- ANC, 1994 *Election Manifesto of the African National Congress*, 1994. <http://www.anc.org.za/ancdocs/policy/manifesto.html> 07-12-26
- Buzan, Barry, Wæver, Ole, de Wilde, Jaap, 1998. *Security: A New Framework For Analysis*. London: Rienner.
- Collins, Alan, 2007. *Contemporary Security Studies*. New York: Oxford University Press.
- Eriksson, Johan, "Konstruktivism" s. 87-102 i Tallberg, Jonas, Gustavsson, Jacob, (red.), 2006. *Internationella relationer*. Lund: Studentlitteratur.
- Guelke, Adrian, 2005. *Rethinking the Rise and Fall of Apartheid*. New York: Palgrave MacMillan.
- Kinnvall, Catarina, "Postmodernism" s. 121-138 i Tallberg, Jonas, Gustavsson, Jacob, (red.), 2006. *Internationella relationer*. Lund: Studentlitteratur.
- Lipschutz, Ronnie D. red., 1995. *On Security*. New York: Columbia University Press. <http://www.ciaonet.org/book/lipschutz/biblio.html> 07-12-21
- Louw, P. Eric, 2004, *The Rise, Fall, and Legacy of Apartheid*, Westport, Conn. :Praeger.
- Ramutsindela, M.F., 1997. "National identity in South Africa: the search for harmony", *GeoJournal* nr 43, s. 99-110.
- Roe, Paul, 2004. "Securitization and Minority Rights: Conditions of Desecuritization", *Security Dialogue* nr 35(3), s. 279-294.
- Sheehan, Michael, 2005. *International Security: An Analytical Survey*. London: Rienner.
- Stern, Maria, 2006. "'We' the Subject: the Power and Failure of (In)security", *Security Dialogue* nr 37, s. 187-205.
- Stultz, Newell M., 1969, "The Politics of Security: South Africa under Verwoerd, 1961-66", *The Journal of Modern African Studies*, Vol. 7, No 1.(Apr., 1969), pp. 3-20
- Tallberg, Jonas, Gustavsson, Jacob, (red.), 2006. *Internationella relationer*. Lund: Studentlitteratur.
- Vahed, Goolam et al, 2006."Beyond Apartheid: race, transformation and governance in KwaZulu-Natal Cricket", *Transformation* nr 61, s. 63-88.
- Vandenbosch, Amry, 1979, "Brown South Africans and the Proposed New Constitution", *The Journal of Politics*, Vol. 41, No. 2, (May, 1979), pp. 566-588.

- Wæver, Ole. "Securitization and Desecuritization" kap 3, s. 1-16 i Lipschutz, Ronnie D., (red.), 1998. *On Security*. New York: Colombia University Press. <http://www.ciaonet.org/book/lipschutz/biblio.html> 07-12-21
- Williams, Michael C., 1998. "Modernity, identity and security: a comment on the 'Copenhagen controversy'", *Review of International Studies* nr 24, s. 435-439.